

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, кандидата юридичних наук, професора

Арсентьєвої Олени Сергіївни

на дисертаційну роботу **Циганенка Сергія Валерійовича** на тему:

«Захист трудових прав творчих працівників»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

1.Актуальність теми дисертаційної роботи.

Рецензована дисертаційна робота Циганенка Сергія Валерійовича присвячена актуальній для сучасної науки трудового права та правозастосовної практики проблематиці захисту трудових прав творчих працівників. Вибір теми є вдалим і своєчасним з огляду на трансформацію сучасного ринку праці, поширення нестандартних і проєктних форм зайнятості, цифровізацію творчої діяльності, розвиток штучного інтелекту, недостатність спеціальних правових і соціальних гарантій для осіб творчих професій.

Насамперед актуальність теми дослідження обумовлена тим, що творчі працівники беруть безпосередню участь у розвитку культури, мистецтва, засобів масової інформації, реклами, дизайну, видавничої справи, цифрового контенту та інших галузей креативної економіки. В умовах збройної агресії проти України результати їхньої праці мають особливе значення для збереження національної ідентичності, утвердження українських культурних цінностей і протидії інформаційним та гібридним загрозам. Водночас специфіка творчої праці, нерегулярність доходів, епізодичність зайнятості, залежність від окремих проєктів і замовників істотно підвищують соціально-правову вразливість цієї категорії працівників. За таких умов творчі працівники можуть бути позбавлені гарантій справедливої оплати праці, відпочинку, соціального забезпечення, захисту від незаконного припинення трудових відносин і дискримінації. Саме тому наукове осмислення системи їхніх трудових прав, юридичних гарантій,

принципів, форм, способів і засобів захисту є не лише теоретично значущим, а й практично необхідним.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Проведений аналіз публікацій, вивчення змісту дисертаційної роботи Циганенка Сергія Валерійовича дозволяє повною мірою зробити висновок щодо достатнього ступеня обґрунтованості наукових положень, сформованих висновків та розроблених рекомендацій, поданих у дисертації. Отримані наукові результати ґрунтуються на проведеному автором всебічному аналізі публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, що відображено у списку використаних літературних джерел за темою роботи у 419 найменувань. Діалектичний метод дав можливість визначити сутність та зміст основних трудових прав творчих працівників (підрозділ 1.1), права творчого працівника на захист трудових прав (підрозділ 1.2), юридичні форми, способи і засоби захисту трудових прав творчих працівників (підрозділ 2.3). Використання догматичного та порівняльно-правового методів сприяло здійсненню системного аналізу змісту норм національного, міжнародного та зарубіжного законодавства щодо правових основ захисту трудових прав творчих працівників (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1-2.3, 3.1, 3.2). За допомогою системно-структурного та системно-функціонального методів було з'ясовано переваги та недоліки правового регулювання захисту трудових прав творчих працівників (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1-2.3, 3.1, 3.2), проведено класифікацію основних трудових прав творчих працівників (підрозділ 1.1), принципів захисту таких прав (підрозділ 1.3), факторів порушення трудових прав творчих працівників (підрозділ 2.1), основних юридичних гарантій, а також форм, способів і засобів належного захисту трудових прав творчих працівників (підрозділи 2.2, 2.3). Метод моделювання і прогнозування у поєднанні із формально-юридичним методом застосовувався при окресленні конкретних пропозицій щодо удосконалення правового регулювання захисту трудових прав творчих працівників (підрозділ 3.1).

У першому розділі дисертаційної роботи автор досліджує теоретико-методологічні засади захисту трудових прав творчих працівників за законодавством України, а саме: характеризує систему основних трудових прав творчих працівників, розкриває сутність, зміст та об'єктивну обумовленість права творчого працівника на захист трудових прав, а також визначає систему принципів такого захисту. Дисертантом обґрунтовано, що система трудових прав творчих працівників охоплює: 1) загальні права, якими творчий працівник володіє як суб'єкт трудових правовідносин; 2) спеціальні права, зумовлені творчим характером праці, зокрема право на творчу свободу, авторство та захист результатів інтелектуальної діяльності; 3) особливі права, що належать окремим категоріям творчих працівників. Автором сформульовано поняття права творчого працівника на захист трудових прав як нормативно регламентованої та інституційно забезпеченої можливості використовувати юрисдикційні й позаюрисдикційні механізми захисту порушеного, оспорюваного або невизнаного трудового права, а також запобігати його можливому порушенню. Принципи захисту трудових прав творчих працівників поділено на загальноправові, галузеві та інституційні (с. 25–90).

У другому розділі дисертації автор продовжує дослідження організаційно-правових засад захисту трудових прав творчих працівників за законодавством України шляхом визначення основних факторів порушення цих прав, характеристики юридичних гарантій їх належного захисту, а також аналізу юридичних форм, способів і засобів захисту. Дисертантом до основних факторів порушення трудових прав творчих працівників віднесено недостатність нормативно-правового забезпечення їхніх прав, десоціалізацію сфери праці та зайнятості, послаблення колективного захисту і впливу професійних спілок, прекарізацію трудових відносин, поширення неформальної зайнятості та фіктивної самозайнятості, цифровізацію праці, розвиток штучного інтелекту і дискримінацію творчих працівників. Автором запропоновано основні юридичні гарантії належного захисту трудових прав творчих працівників визначати як нормативно встановлені та узгоджені з принципами права умови і засоби, що

забезпечують правомірну, ефективну, своєчасну та безперешкодну реалізацію права на захист. Такі гарантії класифіковано на публічні режимно-статусні, нормативно-правові та інституційно-організаційні. Досліджено юрисдикційні форми захисту, до яких віднесено судову й адміністративну, та неюрисдикційні форми — самозахист, громадський захист, діяльність комісій по трудових спорах і медіацію (с. 91–171).

У третьому розділі дисертаційної роботи автором визначено напрями вдосконалення організаційно-правових засад захисту трудових прав творчих працівників. Досліджено зарубіжний досвід правового регулювання праці та захисту прав творчих працівників, зокрема, практику Іспанії, Німеччини та Франції, відповідні правотворчі напрацювання Європейського Союзу, Міжнародної організації праці. Дисертантом встановлено, що в зарубіжних державах творчі працівники здебільшого користуються загальними формами, способами та засобами захисту трудових прав, однак особливості й ризики творчої праці частково компенсуються спеціальними механізмами соціального страхування та діяльністю відповідних фондів. За результатами дослідження автором запропоновано внести зміни до Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року, розробити Концепцію охорони і захисту трудових прав творчих працівників, ратифікувати Протокол 2014 року до Конвенції МОП № 29, доповнити КЗпП України окремою главою «Праця творчих працівників», а також прийняти Закон України «Про Фонд соціального забезпечення творчих працівників» (с. 172–195).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що результати наукового дослідження Циганенка Сергія Валерійовича, представлені в дисертаційній роботі, мають належний рівень обґрунтованості та достовірності. Висновки за всіма розділами та загальні висновки за роботою в цілому є логічно побудованими та систематизують основні результати, отримані автором.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Дисертаційна робота Циганенка Сергія Валерійовича визначається високим науковим рівнем та актуальністю. Проведене наукове дослідження, результати якого подані в роботі, має чітку логіку наукового дослідження.

Уперше концептуалізовано зміст актуальних факторів порушення трудових прав творчих працівників, які ускладнюють реалізацію права на захист трудових прав, а саме: недостатність нормативно-правового забезпечення гарантування трудових прав творчих працівників і невідворотності юридичної відповідальності за порушення прав творчих працівників у сфері праці та зайнятості; процес десоціалізації сфери праці та зайнятості; тенденція до послаблення колективного захисту та впливу профспілок, а також до прекаризації трудових відносин і зайнятості у цілому; зростання рівня неформальної зайнятості, а також фіктивної самозайнятості серед творчих працівників; глобальна цифровізація сфери праці та зайнятості, а також розвиток штучного інтелекту; дискримінація творчих працівників та окремих категорій таких працівників.

Удосконалено сучасне теоретико-правове розуміння сутнісного змісту та об'єктивної обумовленості права творчого працівника на захист трудових прав як нормативно регламентованої та інституційно-організаційним чином забезпеченої фундаментальної можливості (вид і міра поведінки у сфері правоохорони) творчого працівника безперешкодно використовувати юридичні механізми юрисдикційного та/або позаюрисдикційного захисту свого суб'єктивного трудового права, що було порушено, стало оспорюваним або ж не визнається, а також у разі наявності загрози (ризика) його порушення, у результаті чого відповідне трудове право поновлюється, визнається, усуваються бар'єри для повноцінної реалізації такого права, а також запобігається його порушення.

Удосконалено підхід до характеристики основних юридичних гарантій належного захисту трудових прав творчих працівників, під якими варто розуміти нормативно встановлені, узгоджені з принципами права правові умови і засоби (публічні режимно-статусні, нормативно-правові, інституційно-організаційні),

що забезпечують правомірну та ефективну (повноцінну, адекватну, своєчасну, безперешкодну тощо) реалізацію права цих працівників на захист їх трудових прав (порушених чи таких, що можуть бути порушені), а також обов'язок держави (відповідною мірою – інститутів громадянського суспільства) щодо забезпечення захисту трудових прав творчих працівників.

Дістали подальшого розвитку теоретичні напрацювання щодо уточнення та деталізації системи основних трудових прав творчих працівників за законодавством України про працю, що охоплює: загальні права, адже творчі працівники повноцінно володіють статусом працівника; спеціальні права, властиві творчим працівникам (право на користування творчою свободою, на авторство та захист результатів інтелектуальної діяльності, на пільги у процесі масового вивільнення працівників та ін.); особливі права, якими володіють окремі категорії творчих працівників (особи з інвалідністю, особи з особливими сімейними обов'язками та ін.).

Дістали подальшого розвитку аналіз змісту принципів захисту трудових прав творчих працівників, які обов'язкові до виконання під час захисту трудових прав творчих працівників. Ними є основоположні правові й інституційно-організаційні засади загальноправового, галузевого та особливого (інституційного) характеру, що містяться в джерелах права й за своїм призначенням уможливають цілісність правозахисту працівників, забезпечуючи при цьому відповідність процесу і результатів захисту суб'єктивних прав суті об'єктивного права, а також можливість соціально безпечного здійснення права творчого працівника на захист його порушених трудових прав;

4. Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Отримані дисертантом у ході проведення цього наукового дослідження результати можуть бути корисними: - у науково-дослідній діяльності: для подальшого розвитку вчення про засади, форми, способи і засоби захисту трудових прав творчих працівників; - у нормотворчій діяльності: для удосконалення стану нормативно-правового забезпечення трудовправового

статусу творчих працівників і захисту їх трудових прав; - у правозастосовній діяльності - для підвищення рівня ефективності застосування норм законодавства, що регламентують захист трудових прав творчих працівників; - в освітньому процесі – при підготовці методичних розробок, підручників і навчальних посібників з таких курсів, як «Трудове право України», «Право соціального забезпечення», «Проблеми трудового права», під час викладання навчальних курсів, пов'язаних із проблематикою правового регулювання захисту трудових прав працівників в Україні та державах-членах ЄС.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях.

Дисертація подана у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, виконана здобувачем особисто, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати здійснених Циганенком Сергієм Валерійовичем досліджень, які мають істотне значення для юридичної науки.

Загальний обсяг основного тексту дисертації, додатки та список літератури достатні для дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Аналіз публікацій дозволяє стверджувати, що всі публікації Циганенка Сергія Валерійовича прямо пов'язані з темою дисертації та розкривають її зміст. На цій підставі можна стверджувати, що дисертація виконана здобувачем самостійно, а усі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора.

Основні результати та висновки дисертації викладено у таких публікаціях: у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, а також у чотирьох тезах доповідей і повідомлень на вказаних конференціях. В цілому результати дисертації представлено у 8 публікаціях.

Наукові публікації повною мірою відображають основний зміст дисертаційного дослідження та відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого Постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р.

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація має класичну структуру і складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 258 сторінок, з них 197 сторінок – основний текст, 53 сторінки – список використаних джерел.

Оформлення дисертації за структурою, стилем представлення матеріалу та мовою відповідає вимогам оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40. Матеріали дисертації чітко висвітлюють одержані під час дослідження науково-практичні результати.

Порушень академічної доброчесності в дисертації та наукових працях, в яких подано результати дисертації, не виявлено.

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Дисертант у роботі зазначає, що виявлення порушення під час контрольно-наглядової діяльності має бути підставою для початку захисту трудового права навіть без ініціативи працівника. Такий підхід відповідає публічному інтересу, проте потребує узгодження з автономією волі працівника, диспозитивністю захисту приватних прав і правом особи самостійно визначати спосіб поведінки. Доцільно встановити, у яких випадках захист має здійснюватися незалежно від волі працівника, а коли необхідна його заява або згода (с. 80–83).

2. Автор обґрунтовано визначає цифровізацію та розвиток штучного інтелекту як фактори, що можуть загрожувати трудовим правам творчих працівників. Водночас у подальшому тексті недостатньо розкрито конкретні способи захисту від алгоритмічного контролю, заміщення творчої праці технологіями, використання створених працівниками матеріалів для навчання систем штучного інтелекту, а також від непрозорого автоматизованого прийняття кадрових рішень. Виявлений фактор доцільно було б пов'язати з

конкретними нормативними гарантіями та способами захисту (с. 91–111, 186–193).

3. У роботі згадуються обмеження наглядової діяльності, зміни у роботі профспілок та спеціальні норми трудового законодавства воєнного часу. Водночас відсутній цілісний аналіз того, як воєнний стан вплинув саме на творчих працівників: переміщення закладів культури, призупинення трудових договорів, втрату робочих місць, дистанційну творчу працю, мобілізацію працівників, знищення або евакуацію культурних установ. Відповідні наукові напрацювання сприяли б більш комплексному та системному розкриттю особливостей захисту трудових прав творчих працівників в умовах воєнного стану, а також посилили б практичну значущість сформульованих автором висновків і пропозицій.

4. У роботі розглядаються професійні спілки, творчі спілки, колективні договори, страйк і громадський захист, однак основна увага зосереджена на індивідуальних способах захисту. Враховуючи фрагментарність зайнятості творчих працівників, нестабільність їхньої роботи та нерівність переговорних можливостей, доцільно було б докладніше дослідити галузеві колективні угоди, колективні переговори, представництво працівників цифрових платформ і можливість поширення колективного захисту на нетипові форми творчої зайнятості (с. 141–165).

Наведені мною зауваження не знижують цінності дисертаційної роботи Циганенка Сергія Валерійовича, поданої на здобуття ступеня доктора філософії та можуть бути використані для подальших досліджень.

8. Загальний висновок

Враховуючи актуальність теми дисертації та результати проведеного дослідження, вважаю, що дисертаційна робота Циганенка Сергія Валерійовича на тему: «Захист трудових прав творчих працівників» є самостійним завершеним дослідженням, в якому отримані нові, науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання.

На підставі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор, Циганенко Сергій Валерійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії.

Рецензент:

**кандидат юридичних наук,
професор, професор кафедри публічного
та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля**

Олена АРСЕНТЬЄВА